

Пам'яті

Петра Михайловича Царенка

(12.07.1956 – 21.01.2023)

В суботу, 21 січня 2023 р. з Кракова прийшла неочікувана і неможлива для сприйняття звістка – не стало видатного українського вченого, члена-кореспондента НАН України, лауреата Національної премії імені Бориса Патона, завідувача відділу фікології, ліхенології та бріології Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України, доктора біологічних наук, професора Петра Михайловича Царенка. Серцевий напад передчасно обірвав життя знаного фіколога, талановитого вченого й організатора, сумлінного керівника, яскравої та творчої людини.

П.М. Царенко народився в с. Смільчинці на Черкащині в селянській родині. У 1973–1978 рр. навчався в Київському державному університеті ім. Т.Г. Шевченка, проходив спеціалізацію на кафедрі нижчих рослин. У той період кафедру очолювала д-р біол. наук, професор Надія Прохорівна Масюк, яка стала його першим учителем-альгологом. Ще в студентські роки Петро Михайлович розпочав роботу у відділі альгології і ліхенології Інституту ботаніки АН УРСР, де й пропрацював все своє життя. На формування й розвиток Петра Михайловича як науковця значний вплив справили корифеї відділу, учні академіка О.В. Топачевського, яскраві представники Київської школи фікологів – Н.П. Масюк, Г.М. Паламар-Мордвинцева, Н.В. Кондратьєва, З.І. Асаул-Ветрова, Н.О. Мошкова та інші.

Відмітивши потяг молодого випускника до флористико-таксономічного вивчення зелених водоростей, у 1979 р. його було направлено на стажування в Ленінград до знаної дослідниці у цій царині, професорки Віри Михайлівни Андрєєвої з Ботанічного інституту ім. В.Л. Комарова АН СРСР.

У 1980 р. він вступив до аспірантури Інституту ботаніки й під керівництвом д-ра біол. наук, професора Галини Михайлівни Паламар-Мордвинцевої досліджував хлорококові водорості водойм Українського Полісся, а в 1984 р. успішно захистив кандидатську дисертацію.

Опублікував свою першу монографію «Краткий определитель хлорококковых водорослей Украинской ССР» (1990), яка і дотепер залишається настільною книгою багатьох альгологів-флористів.

Перші роки у відділі: П.М. Царенко, М.Й. Радченко, Г.М. Паламар-Мордвинцева.
Київ (Феофанія), 1981 р.

Подальша наукова діяльність П.М. Царенка також була пов'язана з вивченням кокоїдних зелених водоростей в Україні та за кордоном. У 1990-х рр. П.М. Царенко співпрацює з німецькими науковцями, виконуючи спільні науково-дослідні роботи в Юліхському науковому центрі (м. Юліх, 1991, 1993) та в Інституті рибництва та водної екології (м. Нойглобзов, 1995). У 1991 р. він бере участь в океанічній експедиції на науково-дослідному судні «Академік Вернадський» (42 рейс, Індійський океан), вивчає водорості Мадагаскару, Намібії, Індонезії, Сінгапуру, Сейшельських островів та інших країн і суттєво поповнює гербарні фонди Інституту ботаніки.

У 1996 р. П.М. Царенко блискуче захищає докторську дисертацію під назвою «Хлорококові водорості (Chlorococcales, Chlorophyta) водойм України (флора, морфологія, екологія, географія, основні напрямки еволюції та принципи систематики)». У 1999 р. одержує звання старшого наукового співробітника, у 2006 р. – професора. У 2018 р. П.М. Царенка було обрано членом-кореспондентом НАН України за спеціальністю «Альгологія».

З 2002 р. до останньої хвилини життя Петро Михайлович очолював відділ фікології (з 2017 р. – відділ фікології, ліхенології та бріології) Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України. Значну увагу він також приділяв викладацькій діяльності на посадах професора кафедр

ботаніки Національного аграрного університету (2000–2007) та Київського національного університету імені Тараса Шевченка (2010), а також завідувача кафедри фізіології, екології рослин і біомоніторингу НАУ (2006–2007).

Наукова діяльність Петра Михайловича Царенка пов'язана з питаннями флористики, морфології, екології, географії, номенклатури, таксономії, еволюції та філогенії водоростей (переважно кокоїдних зелених, харофітових, діатомових), історії науки, теоретичними і практичними аспектами фікології, біоіндикації, біоенергоконверсії та альгосозології. Він проводив цілеспрямоване вивчення закономірностей і специфіки зонального розподілу кокоїдних зелених водоростей у флорі України та інших країн світу, брав участь у численних міжнародних проєктах з дослідження альгофлори Великої Британії, Ізраїлю, Німеччини, Монголії, брав участь у розробці підходів до вирішення завдань альгосозології та альгофлористичного районування території України, приділяв велику увагу загальним питанням альгології, номенклатури та термінології.

На виїзді за альгологічними пробами.

Зліва направо: Девід М. Джон, П.М. Царенко та Браян А. Віттон.
Велика Британія, 2009 р.

Паралельно з розробкою фундаментальних наукових проблем він ініціює проведення робіт, пов'язаних з прикладними аспектами фікології,

зокрема це пошук та введення в культуру водоростей із біотехнологічним потенціалом, вивчення їхніх біологічних властивостей, розробка методів і регламентів культивування, формування колекції культур, перспективних для промислового вирощування тощо. Результатом цих робіт стали три патенти. Петро Михайлович багато років був не тільки керівником і куратором, але й невтомним колектором альготеки Інституту ботаніки (KW-A) та колекції живих культур водоростей (IBASU-A) – об'єктів Національного надбання України.

З колегами та учнями: О.В. Борисова, П.М. Царенко, О.В. Бурова, М.О. Коніщук, Д.О. Капустін (2010 р.)

П.М. Царенко приділяв значну увагу науково-організаційній та експертній роботі. Він був членом Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти (НАЗЯВО) та Національної комісії з Червоної книги України, членом Президії Українського ботанічного товариства, входив до спеціалізованих вчених рад при Інституті ботаніки, Інституті гідробіології та Інституті морської біології НАН України, був одним з відповідальних редакторів серій «Флора водоростей України» та «Algae of Ukraine...», редактором серії «Продромус спорових рослин України», членом редколегії журналів «Альгологія», «International Journal on Algae» та «Український ботанічний журнал», незмінним організатором міжнародних конференцій «Актуальні проблеми сучасної альгології» (1987–2019), керівником секції альгології (фікології) Українського ботанічного товариства (з 1998 р.).

Пленарна доповідь на VI Міжнародній конференції «Актуальні проблеми сучасної альгології» (Київ, Інститут ботаніки, 2019 р.)

Під його керівництвом виконано шість дисертаційних досліджень на здобуття наукового ступеня кандидата біологічних наук та одне – доктора філософії.

Петро Михайлович опублікував особисто та у співавторстві понад 400 наукових праць, зокрема 34 монографії і 29 навчальних та навчально-методичних посібників. Серед них – фундаментальні зведення щодо водоростей Британських островів (*The Freshwater Algal Flora of the British Isles*, 2002), Ізраїлю (*Biodiversity of Cyanoprocarvates and Algae of Continental Israel*, 2000), Монголії (2014) та чотиритомна колективна монографія «*Algae of Ukraine: Diversity, Nomenclature, Taxonomy, Ecology and Geography*» (2006–2014). П.М. Царенко також один із авторів розділу «Водорості» третього видання «Червоної книги України. Рослинний світ» (2009). Остання масштабна робота Петра Михайловича, яка об'єднала під його керівництвом альгологів відділу і для реалізації якої він доклав, без перебільшення, титанічних зусиль як головний редактор і автор багатьох розділів – «Продромус спорових рослин України: водорості» у двох томах. Не дивлячись на воєнні дії та пов'язані з цим важкі, часто непереборні обставини, Петро Михайлович зміг завершити його підготовку. Рукопис другого тому він надіслав до видавництва 19 січня 2023 р.

Початок війни в Україні змусив Петра Михайловича покинути рідний дім через пошкодження уламками російської ракети будинку, де він

мешкав. Після цієї події Петро Михайлович прийняв запрошення від проф. Конрада Воловського (Інститут ботаніки імені В. Шафера Польської академії наук, м. Краків) переїхати разом з родиною до цього міста. Отримавши фінансування від Польської академії наук, на посаді професора в Краківському Інституті ботаніки в рамках проекту він продовжив працювати за своїм основним покликанням – вивченням зелених водоростей, а також проводив таксономічні дослідження та ревізію культур водоростей Національної колекції біорізноманіття сучасних та викопних організмів Інституту ботаніки імені В. Шафера. При цьому Петро Михайлович поєднував роботу в польському інституті з досить активною працею на благо української фікології (одночасно готував низку статей, висвітлюючи особливості різноманіття водоростей різних регіонів України, завершував роботу над Продромусом водоростей України) та незмінно брав участь у вирішенні питань якості вищої освіти в Україні на засіданнях НАЗЯВО України. В такому напруженому режимі вчений пропрацював до останніх днів свого життя. Співробітники пам'ятають його невичерпні плани та ідеї щодо майбутніх досліджень, які перервала раптова смерть.

На робочому місці. Таким Петро Михайлович залишиться в нашій пам'яті...

Думаючи про Петра Михайловича, в першу чергу хочеться сказати, що він був доброю, щирою, доброзичливою людиною. Двері його кабінету були завжди відчинені для колег, знайомих, друзів. Незважаючи на дуже насичений графік, він завжди знаходив час для спілкування й обговорення

як наукових питань, так і різних життєвих ситуацій. Завжди був у курсі, що відбувається у співробітників, підтримував і допомагав. Поєднував у собі якості керівника турботливого й розуміючого, і в той же час вимогливого, наполегливого і стимулюючого до роботи. Він щиро любив свою роботу, приділяючи їй надзвичайно багато часу. Водночас Петро Михайлович був турботливим чоловіком, виростив двох чудових доньок. Його дружина, Ольга Миколаївна Царенко, також є ботаніком, а одна з дочок, Олена Петрівна Царенко-Білоус, продовжила справу батька, ставши професійним фікологом і гідробіологом. Лад та гармонія, що панували в родині, також сприяли науковій творчості Петра Михайловича.

Петро Михайлович назавжди залишиться в пам'яті колег, учнів, друзів як взірець талановитого вченого й прекрасної людини. Його ідеї продовжуватимуть жити та розвиватися в дослідженнях його послідовників. Ім'я П.М. Царенка назавжди вписано у світову науку. Але нам всім буде дуже його не вистачати...

Редколегія журналу «Альгологія»
колеги, друзі, учні